

„Transylvanica” la Biblioteca Batthyaneum (II): cărți de la Brașov

I a c o b M Â R Z A

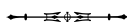
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Facultatea de Istorie și Filologie
“1st December 1918” University of Alba Iulia, Faculty of History and Philology

Str. Nicolae Iorga, nr.11-13, Alba Iulia, 510009, România
tel: +40-0258-811412, fax: +40-0258-806260, e-mail: secretariat_istorie@uah.ro

„Transylvanica” at the Batthyaneum Library (II): books from Brașov

The research of the „Transylvanica” printings from the Batthyaneum Library in Alba Iulia, started „olim tempore” in the ninth decade of the last century, has been resumed from an updated methodological perspective. In the beginning one has investigated the set of „libri alba-carolinensis” (Cf. Transilvania, XXXIX, 11-12, 2010, p. 10-13), while now one has continued with the presentation of 12 old printings from Brașov, out of which 5 have been printed prior to 1711. The chronological limits of the old printings from Brașov have as landmarks the colligates Augustinus Aurelius, Opera and Catalogus, with the specification „Impressum in Inclyta Transylvaniae Corona”, in 1539 (XII-148, coll. 1-2), and respectively C. Dietericus, Epitome catechetica, Corona, Typis Michaelis Hermanii, Anno 1674 (XII-153). The same documentary fund still preserves another 7 books from Brașov, printed between 1725-1825.

Keywords: Transylvania, humanism, Augustinus, Honterus, Saxons, Reform, Wagner, Hermann

„Libri transylvanici” de la Biblioteca Batthyaneum include, pe lângă cărțile vechi de la Alba Iulia, investigate nu demult¹, și câteva tipărituri vechi de la Brașov², dintre care doar 5 titluri se încadrează în această categorie, restul de 7 exemplare fiind tipărite după anul 1711, între 1725-1825. Stimulați de interesul actual față de „transylvanica”³, abordarea cărților de la Brașov are în vedere și mesajul, pe care l-au propus cititorilor de odinioară, ele reflectând anumite realități politice, sociale, economice, culturale și religioase din epoca Voievodatului și Principatul Transilvaniei secolelor XVI-XVIII. Totodată, avem în vedere și cordiala pledoarie, care se face la ora actuală, la scară europeană, pentru cartea bibliofilă⁴, categorie din care fac parte și „transylvanica”.

În urma cercetărilor desfășurate la Biblioteca Batthyaneum au fost identificate următoarele cărți, imprimate în Brașov, care intra în categoria de

„transylvanica”: Aurelius Augustinus, *Sententiae ex omnibus operibus [...] decerptae*. Anno M. D. XXXIX [1539]. Impressum in Inclyta Transylvaniae Corona (XII-148, coll. 1)⁵; Aurelius Augustinus, *Catalogus*, Impressum in Inclyta Transylvaniae Corona. Anno M. D. XXXIX [1539] (XII-148, coll. 2)⁶; [Johann Honterus], *Kirchenordnung aller Deutschen in Sybembürgen*. Gedruckt zu Cron in Sybembürgen. M. D. XLVII [1547] (XII-139)⁷; *Novvm Testamentum graece*, ac latine iuxta postrema[m] D[omini] Erasmi Rot[erdami] translationem. Industria ac impensis M[agistri] Valent[ini] Vvagneri Coronen[sis], Coronae, Anno M. D. LVII [1557] (XIII-55)⁸; Carolus Dietericus, *Epitome catechetica*. Editio nova renovatae, Impressum in Inclyta Transylv[aniae] Corona, Typis Michaelis Hermanii, Sumptibus vere Stephani Jüngling, Typog[raphi] Cibir[ensis], Anno 1674 (XII-153)⁹.

Cu ocazia aceleiași cercetări, au mai fost identificate încă 7 tipărituri brașovene vechi, dar care au fost imprimate după anul 1711, între anii 1725-1825.

Amintim, în această ordine de idei: *Modus S[anctis]simae Missae Sacrificium*, Excusum Coronae, Anno M. DCC. XXV [1725] (V 3 VII 37); Franciscus Csapai, *Opusculum curiosum*, Coronae, Typis Seulerianis, excudit Michael Heltzdörffer, Anno 1726 (XIV-92)¹⁰; *Sprüche woraus die Glaubens-Artickel*. Zum fünften mal nachgedruckt, Cronstadt, In der Seulerischen Buchdruckerey, druckts Martin Brenndörffer, 1765 (E 2 IX 18, coll. 2)¹¹; Martin Luther, *Der kleine Catechismus*, Cronstadt, In der Seulerischen Buchdruckerey gedruckt von Martin Brenndörffer, 1772 (E 2 IX 18, coll. 1)¹²; Andreas Clemens, *Walachische Sprachlehre für Deutsche [...]*, Hermannstadt u. Kronsadt, 1823, bey W. H. Thierry, Buch - und Kunsthändler - Ofen, gedruckt mit königl. Ung. Universitäts-Schriften (O 5 VI 20)¹³; Andreas Clemens, *Kleines Walachisch-Deutsch und Deutsch-Walachisches Wörterbuch*, Hermannstadt u. Kronsadt, 1823, bey W. H. Thierry, Buch - und Kunsthändler - Ofen, gedruckt mit königl. Ung. Universitäts-Schriften (O 5 VI 21)¹⁴; [Joseph Bedeus von Scharberg], *Abbildung von zwei alten Mosaiken*, Hermannstadt und Kronstadt, in Commission bei W. H. Thierry, Buch - und Kusthändler, 1825 (D 5 VII 8, coll. 25)¹⁵.

O altă problemă, pe care o ridică „libri coronensis” de la Biblioteca Batthyaneum – ne referim la cele care sunt incluse în categoria de *transylvanica!* – este aceea a conținutului volumelor, care prezintă o semnificație culturală particulară. Atrag atenția, în această ordine de idei, cele două ediții, respectiv *Sententiae* și *Catalogus*, din opera Sf. Augustin (354-430)¹⁶, Episcop de Hippona, Doctor și Părinte al Bisericii, principalul reprezentant sal istoriografiei ecleziastice, autor al cunoscutei lucrări *De civitate Dei*, opera sa pledând pentru concilierea creștinismului cu neoplatonismul. În același timp, ne gândim la Johannes Honterus (1498-1549), adept al luteranismului, reformator al bisericii săsești din Brașov, reprezentant al Umanismului european, fondator al unei tipografii (1535) și-a unui gimnaziu în Brașov, una din personalitățile marcante ale sașilor din Transilvania¹⁷, autor de numeroase lucrări cu caracter enciclopedic (gramatică, cosmografie, filosofie, drept, literatură didactică și sapiențială, teologie, medicină, muzică etc.). Lui Johannes Honterus i se datorează, în cazul de față, nu numai edițiile din opera Sf. Augustin, ci și un exemplar din cunoscutul *Regulament bisericesc al tuturor germanilor din Transilvania* (1547). Nu putem, să ocolim ediția în grecește și latinește din *Novvm Testamentum*, imprimată în anul 1557, prin osârdua tipografului umanist Valentin Wagner (1510-1557), colaborator și continuator al lui Honterus. La această carte adăugăm o nouă ediție, îmbunătățită a lui Carolus Dietericus, din anul 1674, cu extrase catehetice.

O interesantă și utilă abordare ne permit tipăriturile brașovene vechi, pe lângă schițarea conținutului lor, pornind de la unele însemnări olografice, notițe de proprietate, ex-libris-uri, chiar unele însemnări istorice, pe care le păstrează, chiar dacă numeric situația

este modestă. Notițele de pe tipăriturile vechi din Brașov (inclusiv cele imprimate după anul 1711, între 1725-1825), diverse ca proveniență, grafie dar și în direcția problematicii, demonstrează, fiecare în parte și toate la un loc, itinerariul parcurs de carte, după ce a ieșit de sub teascurile tiparniței, mediile culturale și sociale prin care a circulat, unde a poposit, până nu au intrat în colecția de cărți a vreunui intelectual sau înainte de a-și găsi locul într-o bibliotecă de instituție, cum este cazul Bibliotecii Batthyaneum. Aceasta cu atât mai mult cu cât tipăriturile brașovene nu trebuie privite doar simple „vechituri”, ci purtătoarele unor idei, specifice momentelor și etapelor culturale din perioada Voievodatului și Principatului Transilvaniei, când au apărut¹⁸. Prin cercetarea notițelor de proprietate, pe care le poartă, intrăm în posesia unor crâmpie de istorie locală sau regională. Ne găsim, de altfel, în fața unor fragmente de istorie scrise „de cei mici”¹⁹, ca să preluăm o sintagmă din vocabularul istoric al lui Nicolae Iorga.

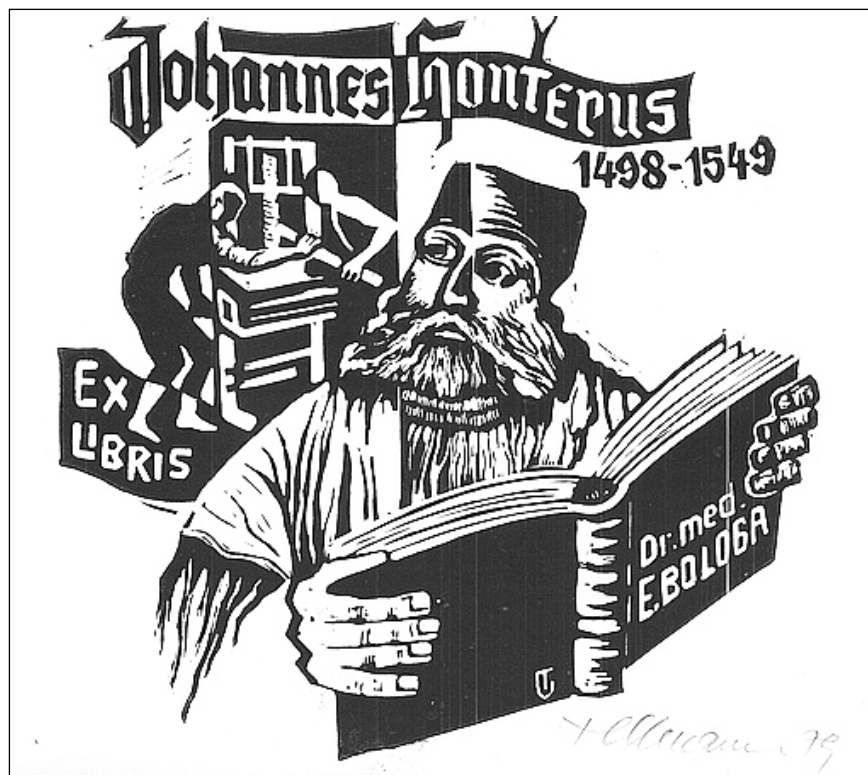
Volumul colligat din Augustinus, *Sententiae* și *Catalogus* (XII-148, coll. 1-2), editat de Johannes Honterus în anul 1539, se găsea, la 13 noiembrie 1768, în apropierea lui Andreas de Adlerhaupt din Orăștie, pentru ca, în final, să intre în posesia bibliotecii lui Ignatius Batthyani. De fapt, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a atras atenția custodelui diecezan Andreas Cseresnyes (1768-1834) de la bibliotecă și canonic magistrul al Episcopiei Catolice, care a așternut mai multe „glossae bibliologicae” pe paginile colligatului, mărturisind un interes aparte pentru astfel de cărți brașovene. Totodată, versiunea grecească și latinească din *Novvm Testamentum*, din anul 1557 (XIII-55), datorată colaboratorului lui Honterus, Valentinus Wagner, a fost, la un moment dat, în posesia lui Matthias Bulk și Thomas Scharfassi, pentru ca în deceniul 2 al secolului al XVIII-lea, să se găsească printre cărțile lui Johannes Freytag, după cum ne indică însemnările: „Johan[n]es Freytag est possessor hujus libri”; „Sum ex Libris Johan[n]is Freytag. A[nn]o 1712”. Același volum conține, ici, colo, mai multe „annotationes” cu referire la conținutul ediției. În sfârșit, excerptele catehetice ale lui Carolus Dietericus, tipărite de Michael Hermann în Brașov, la 1674 (XII-153), beneficiază de o prețioasă informație relativă la prețul de achiziție: „Georgius Volf Kissencis An[n]o 1701 emputs denar[iii] 60 [...]”.

Restul tipăriturilor brașovene vechi, în număr de 7, tipărite între 1725-1825, pe care le-am aminti deja, ele neintrând în categoria de „transylvanica”, nu prezintă vreo însemnătate aparte, vis-à-vis de prezența unor însemnări ori ex-librisuri. O excepție este, totuși, *Opusculum curiosum* al lui Franciscus Csapai, „Coronae, Typis Seulerianis, excudit Michael Heltzdorffer, Anno 1726” (XIV-92). Coperta exemplarului a fost restaurată, în prima jumătate a secolului al XX-lea, după cum reiese din ștampila aplicată: „Solomon

Szabin könyvkötő Gyulafehérvár”. Din aceeași categorie de tipărituri brașovene vechi se impune atenției cercetătorilor istoriei culturii românilor ardeleni cele două lucrări ale pedagogului și filologului Andreas Clemens (1742-1815), care și-a adus o contribuție aparte la dezvoltarea lexicografiei românești²⁰, prin lucrările din 1823 *Walachische Sprachlehre für Deutsche*, (O 5 VI 20) și *Kleines Walachisch-Deutsch und Deutsch-Walachisches Wörterbuch* (O 5 VI 21). În același timp, colligatul [Joseph Bedeus von Scharberg], *Abbildung von zwei alten Mosaiken*, 1825 (D 5 VII 8, coll. 25), care prezintă o semnificație științifică aparte pentru arta din Dacia romană²¹, mărturisind interesul unor intelectuali

români din deceniul 3 al secolului al XIX-lea față de mozaicurile Sarmisegetusei, ca o dovadă a conștiinței apartenenței lor civilizația Romei, a romanității poporului român, a latinității limbii și a continuității românilor pe teritoriul fostei Dacii. Aceasta situație reiese și din *Verzeichniss der resp. Subscribenten [...]*, existentă la sfârșitul lucrării, în care sunt enumerați mai mulți reprezentanți ai intelighenței românești, intra și extracarpatică, cu aproape două decenii înainte de Revoluția de la 1848-1849. În fond, lucrarea lui Joseph Bedeus von Scharberg indică „[...] interesul spiritualității românești la începutul veacului trecut pentru vestigiile istoriei noastre vechi (sensibilitate general-romantică din care s-a născut arheologia științifică) și unitatea culturală românească – prezentată și la acest nivel de manifestare”²².

Timpul acordat acestei comunicări nu ne permite, să abordăm și alte aspecte, pe care le-ar impune tipăriturile vechi de la Brașov²³, care exprimă fiecare în parte și toate la un loc anumite realități istorice transilvănene din secolele XVI-XVIII, conservate la Biblioteca Batthyaneum, alături de alte „transilvanicae”, căci ele reprezentând nu numai fragmente interesante și totodată semnificative din cultura transilvăneană în epoca Voievodatului și Principatului, dacă ținem seama de însemnătatea lor bibliologică (vechime, raritate etc.)²⁴. Astfel de cărți vechi trebuie restituite circuitului științific al istoriografiei române actuale, căci nici în epoca digitalizării și a *E-book*-ului nu vom scăpa de cărți²⁵.

Ex Libris Johannes Honterus
<http://u1.ipernity.com/14/54/85/7525485.479291d0.560.jpg>

Note:

1. Iacob Mârza, *Transilvanica la Biblioteca Batthyaneum (I): cărți de la Alba Iulia*, în *Transilvania*, XXXIX (CXV), 11-12, 2010, pp. 10-13.
2. Instrumente de identificare utilizate: Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár*, I-II, Budapest, A mag. tud. akad. könyvkiadó, 1879-1885 (abreviat RMK) ; Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simionescu, *Bibliografia Românească Veche (1508-1830)*, I-IV, București, Edit. Acad., 1903-1944 (abreviat BRI); *Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600*, I-II, Budapest, Akad. Kiadó, 1971, 1983 (abreviat RMN); G. Petrik, *Bibliographia Hungariae 1712-1860*, I-III, Budapestini, Augustini Dobrowsky, 1888-1891 (abreviat P); *Cărturari brașoveni (Sec. XV-XX). Ghid biobibliografic*, Brașov, Biblioteca Municipală, 1972; Biblioteca Județeană Brașov, *Tipărituri românești (1539-1750) existente la Brașov. Catalog*, Brașov, 1980 (Abreviat: *Catalog*, 1980).
3. Cf. Eva Mârza, „*Transilvanica*”. *Un obiect de studiu neglijat*, în *Transilvania*, XXXIX (CXV), 11-12, 2010, pp. 1-4; Doina Năgler, *Catalogul „transilvanicelor”*, I (sec. XVI-XVII), II (sec. XVIII), Sibiu, 1974-1982. Vezi și comentariul nostru în *Revista de istorie*, 29, 6, 1976, p. 968-969.
4. Vezi, spre exemplu: Umberto Eco, *Memoria vegetală și alte scrieri de bibliofilie*. Traducere din limba italiană Anamaria Gebăilă, București, „RAO”, 2008.
5. RMK, II, p. 4-5, nr. 21; RMN, I, p. 96, nr. 30; *Catalog*,

- 1980, p. 4, nr. 6.
6. RMK, II, p. 3, nr. 16; RMN, I, p. 95-96, nr. 29; *Catalog*, 1980, p. 1-2, nr. 2.
6. RMK, I, p. 8-9, nr. 99; RMN, I, p. 125, nr. 68; *Catalog*, 1980, p. 11, nr. 18.
7. RMK, I, p. 16, nr. 74; RMN, I, p. 181-182, nr. 138; *Catalog*, 1980, p. 18-19, nr. 31.
8. RMK, II, p. 366, nr. 1331; *Catalog*, 1980, p. 71, nr. 104.
9. *P*, I, p. 452.
10. *P*, II, p. 624.
11. *P*, II, p. 624.
12. *BRV*, III, p. 410, nr. 1178.
13. *BRV*, III, p. 412, nr. 1179.
14. *P*, I, p. 2.
15. Se pot consulta, cu folos: P. Bernard Ștef, *Sfântul Augustin. Omul. Opera. Doctrina*, Cluj-Napoca, „Gloria”, 1994; Henry Chadwick, *Augustin*. Traducere din engleză de Ioan-Lucian Muntean, București, „Humanitas”, 1998.
16. Cf. Gernot Nussbächer, *Johannes Honterus. Viața și opera sa în imagini* - Ediție îmbunătățită și adăugită -. Traducere de Mircea Cornescu. Prefață de Mihai Isbășescu, București, „Kriterion”, 1977.
17. Cf. François Furet, *Histoire du livre dans la société moderne: recherches, méthodes, problématique*, în *Revue roumaine d'histoire*, IX, 3, 1970, p. 507. Vezi și Iacob Mârza, *Cărțile – „vehicule privilegiate ale circulației ideilor”*, în *Tribuna*, XXX, 5 (1519), 1986, p. 2 („Privire în actualitate”).
18. Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, „Junimea”, 1975, p. VII.
19. Vezi Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, I, București, 1966, p. 27-28, 35.
20. Cf. Radu Ardevan, *Mozaicurile Sarmisegetusei și cărturarii români la 1825*, în *Marisia*, XI-XII, 1981-1982, p. 99-104.
21. *Ibidem*, p. 103-104.
22. Punct de vedere exprimat și în lucrarea Ministerul Culturii, Direcția Muzeelor și Colecțiilor, Muzeul de Istorie Brașov, Inspectoratul pentru Cultură al Județului Brașov, *Vechi tipărituri și manuscrise. Bibliofilia azi* - Culegere de rezumate -, Brașov, 2-4 octombrie 1992, p. 4-5.
23. Pledoarie justificată și de noile direcții de cercetare, expuse în volumul: *Fejezetek 17. századi nyomdászatkunkból* Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos üléssaka és kiállítása 2000. október 12. *Studien über die ungarländische Typographie des 17. Jahrhunderts* Széchényi Nationalbibliothek Wissenschaftliche Tagung und Ausstellung 12. Oktober 2000, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár - Osiris Kiadó, 2001.
24. Vezi încântătoarea pledoarie a lui Jean-Claude Carrière, Umberto Eco, *Nu sperați că veți scăpa de cărți*. Convorbiri moderate de Jean-Philippe de Tonnac. Traducere din franceză de Emanoil Marcu, București, „Humanitas”, 2010.

Bibliography:

- Ardevan, Radu, *Mozaicurile Sarmisegetusei și cărturarii români la 1825 / Sarmisegetusa's tesserae and Romanian scholars at 1825*, în *Marisia*, XI-XII, 1981-1982, p. 99-104.
- Bianu, Ion, Hodoș, Nerva, Simionescu, Dan, *Bibliografia Românească Veche (1508-1830) / Old Romanian Bibliography*, I-IV, București, Edit. Acad., 1903-1944.
- Carrière, Jean-Claude, Eco, Umberto, *Nu sperați că veți scăpa de cărți / Do not hope that you'll get rid of books*. București, „Humanitas”, 2010.
- Corfus, Ilie, *Însemnări de demult / Old records*, Iași, „Junimea”, 1975.
- Chadwick, Henry, *Augustin*. București, „Humanitas”, 1998.
- Eco, Umberto, *Memoria vegetală și alte scrieri de bibliofilie / Vegetal memory and other writings of bibliophily*. București, „RAO”, 2008.
- Furet, François, *Histoire du livre dans la société moderne: recherches, méthodes, problématique / History of the book in modern society : researches, methods, problematics*, în *Revue roumaine d'histoire*, IX, 3, 1970.
- Mârza, Iacob, *„Transilvanica” la Biblioteca Batthyanaeum (I): cărți de la Alba Iulia / „Transilvanica” at the Batthyanaeum Library (I): books from Alba Iulia*, în *Transilvania*, XXXIX (CXV), 11-12, 2010.
- Nägler, Doina, *Catalogul „transilvanicelor” / The catalogue of the „Transilvanicae”*, I (16th-17th centuries), II (18th century), Sibiu, 1974-1982.
- Nussbächer, Gernot, *Johannes Honterus. Viața și opera sa în imagini / Johannes Honterus. His life and work in images*, revised and expanded edition, foreword by Mihai Isbășescu, București, „Kriterion”, 1977.
- Petrik, Geza, *Bibliographia Hungariae 1712-1860*, I-III, Budapestini, Augustini Dobrowsky, 1888-1891.
- Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române / An outline for the history of Romanian lexicography*, I, București, 1966.
- Szabó, Károly, *Régi magyar könyvtár*, I-II, Budapest, A mag. tud. akad. könyvkiadó, 1879-1885.
- Ștef, Bernard, *Sfântul Augustin. Omul. Opera. Doctrina / Saint Augustine. The man. The work. The doctrine*, Cluj-Napoca, „Gloria”, 1994.